

Перуника – цвет небеског или хтонског света ?*

Љубинко Раденковић

For more than a century, scholars of Slavic mythology have adopted the assumption connecting the German iris (Iris germanica) plant and the cult of the god Perun. The motivation for this connection was mainly found in two (of several dozen) South Slavic names for this plant, “perunika” and “bogiša”, as well as certain calendar customs where it is used. Among other things, this paper considers the main arguments of the advocates of this thesis. Based on the presented less-known facts about the role of this plant in the folklore of the South Slavic peoples, the author concludes that there are no grounds for linking the plant to the cult of Perun, the god of thunder. The motivation for the name “perunika” comes from its dominant feather-like (perasti) leaves, the name “bogiša” (bog, Eng. god) is only one of the narrowly local names (from the vicinity of Dubrovnik).

Keywords: Perun, German iris, god, folklore, South Slavs, plant, chtonic world

Више је од једног века како се међу истраживачима словенске митологије усталила претпоставка о вези биљке перунике са култом бога Перуна. Мотивација за ову везу, углавном је пронађена у називима ове биљке - *перуника* и *богиша*, као и неким календарским обичајима, у којима се она употребљава. Овде ће бити размотрени главни аргументи заговорника такве везе и изнети неки подаци о улози ове биљке у фолклору јужнословенских народа, који су недовољно или уопште нису узимани у обзир у тумачењу симболичког значења ове биљке и њене улоге у словенској митологији.

Треба поменути да је име бога Перуна у писаним средњовековним изворима познато само у Кијевској Русији. На том, и ширем простору који насељавају Источни Словени, назив *перуника* за биљку *Iris germanica* није познат. Иначе, ова биљка, која припада фамилији Iridaceae, има више подврста и на десетине различитих назива. У Ботаничком речнику С. Симоновића (1959: 247-248) наведено је око 40 назива, у бугарској енциклопедији народне медицине – преко 20 (ЕБНМ 1999: 306). У Вуковом рјечнику, главна одредница за ову биљку је *перуника*, а наведена су и још три регионална назива *богиша* (Дубровник), *мачиц* и *сабља* (Црна Гора) (Караџић 1986/XI/1:685, 72, 491; XI/2: 900). Сузана Марјанић у своме раду из разних извора, укључујући и своју анкету, наводи више десетина назива

* Рад је део резултата на пројекту “Народна култура Срба између Истока и Зашада“, бр. 177022, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ове биљке (Marjanić 2011: 109-129). Чињеница је ипак, да је међу многобројним називима код Јужних Словена, најпознатији *перуника* (буг. *перунига*, *пиронига*, *перин*, *перинака*). Други круг назива по учесталости има у основи *мач-*, *сабља-* *нож-*, чија мотивација потича од доминантног елемента на овој биљци – њених перастих или сабљастих листова: хрв. срп. *сабља*, *сабљица*, *сабљак*, *сабљарка*, *сабљаш*, *мачиц*, *мачинац*, *мачић*, *мачиновац*, *мчин*, *ножан* итд. Према мотивацији, блиски овим називима јесу буг. *магарешки уши* и *магарешка ружа*. Такође и руски називи за ову биљку *косички*, *косица* и *косатик* могу се извести из општег назива *коса*, који значи “сваку ствар која личи на реп”, па отуда и назив *косички*

Перуника (*Iris germanica*)

платка (шпицасти крајеви мара-
ме који се везују испод подбрат-
ка), или *косы у петуха* (реп пет-
ла), *косатка* (назив за ласту са
раздвојеним шпицастим репом
(Даль 1881/II: 172-173). Један круг
назива упућује на антропономи-
зам: хрв. *дивојка*, *колудрица*, срп.
калуђер, буг. *крив дедо* итд. Овај
последњи наведени назив по свој
прилици долази од издуженог и
кривог подземног стабла (ризо-
ма) који ова биљка има, и које тек
понегде може да вири из земље
(што такође може бити од значаја
за њен симболички потенцијал).

Перуника и Перун

Године 1904, бугарски на-
учник Ј. Иванов, објавио је рад
на руском језику у Санкт-Петер-
бургу, у угледном часопису “Из-
вестия Отделения русского языка
и словесности Императорской

академии наук” (т. VII, књ. 4, стр. 140-174), под насловом *Култ Перуна код Јужних Словена*, који још увек, привлачи пажњу истраживача. Поред осталог, Иванов каже да се име Перун јавља у виду назива цвећа *Iris germanica* – *перуника* код свих јужнословенских народа. О томе да је ова биљка била посвећен Перуну код Јужних Словена, најбоље казује њен дубровачки назив – *богиша*, тј. “божји цвет”. У прилог те везе, наводи Иванов, говори и веровање из околине Ђустендила и Пештера у Бугарској, према коме, уколико се ова биљка неке године не расцвета, то представља предзнак смрти неког члана домаћинства у чијем врту она расте. Нехотице, Иванов у свој рад уноси другу врсту доказа, а који указују на везу перунике са народним представама о смрти, што не припада делокругу бога Перуна.

Не дуго после објављеног рада Иванова, у Београду, у оквиру перидичне публикације “Српски етнографски зборник”, појавила се расправа Симе Тројановића *Главни српски жртвени обичаји* (1911, т. XVII; прештампано у Београду 1983, “Просвета”, Библиотека “Баштина”), која има и поглавље *Перун* (у другом издању, које је овде коришћено, стр. 109-117). Тројановић у своме раду понавља аргументе Иванова о култу Перуна код Јужних Словена, али томе додаје и нека своја сазнања о том питању. Поред осталог, и о вези перунике са култом Перуна, у чије постојање он не сумња: “С правом се узима да и наше цвеће *перуника* име своје извесно доводи само од бога Перуна. Занимљиво је и то што су митолози запазили да се у Дубровнику перуника зове и *богиша*, па се тај назив неоспорно односи на бога - кога другог до Перуна! Јер имена домаћих омиљених биљака из давнашњег су времена” (стр. 113). Он доноси и информације из писма Вида Вулетића Вукасовића, да у Херцеговини (Требиње) на Спасовдан, људи носе у цркву перунику (коју називају *калуђер*), те је тамо благослове, па је онда уносе у појате (где је стока) и односе у баште и поље, да би приноси били бољи. Опет, наведена аргументација сведочи о нечем другом – плодност стоке и родност њива нису били под патронатом Перуна. Додуше, Тројановић наводи и податак, да су доминиканци у Дубровнику обележавали празник под називом Св. Петар Богишар, када је, уз мису, благосиљана вода и перуника, коју су потом људи односили кући да их сачува од грома, а болесници пили ту воду ради оздрављења. Податак о благосиљању перунике још раније наводи Р. Bogdan-Bijelić (1918: 318), без додатка да она штити људе од грома (што је уверљивије, јер њен цвет врло брзо увене и сасуши се): “29. aprila pada sv. Petar, koga u Dubrovniku slave dominikanci. Tad cvjetaju bogiše i u crkvi svetoga Domenika, po starinskom običaju, blagosivaju taj svijet i po tome narod zove ovoga sveca bogišar”. У другим местима пак, доминиканци благосиљају разво друго цвеће, па и маслину, и са њим се поступа као и са перуником (богишом). У Брсечинама код Дубровника, на Спасовдан су ишле крстоноше, тј. “носе се крижи”, који су окићени цвећем, пре свега богишама и виолом. То цвеће, истога дана се скине с крста и разноси по баштама, да би година била родна. И у овим обичајима у основи реч је о култу родности и плодности.

Тројановић помиње и обичај у Србији (Мачва), да се перуника сматрала *девојачким цветом* – њу су девојке задевале у косу. Такође, девојке и младе невесте када пођу у госте или на сабор, њен цвет су стално држале у руци. Перуника је била и омиљени орнамент у народном везу. У околини Београда, најчешће се среће на женским прегачама и женским кошуљама.

Веселин Чајкановић у свом *Речнику српских народних веровања о биљкама* (који је по његовом незавршеном рукопису објављен после његове смрти), има одредницу *богиша*, уз коју наводи још два срп.хрв. назива – *перуника* и *калуђер*. Он са дозом опрезности указује на могућу везу ове биљке са богом Перуном: “Према једном и другом њеном имену (тј. *богиша* и *перуника*) могло би се помислити да стоји у вези са *богом* (summus deus) громовником Перуном” (Чајкановић 1994: 30). У прилог томе, наводи да се богише беру и носе у цркву на благослов, на Спасовдан, а тај дан, или неки из те сезоне, могао је некада припадати Перуну (1); да је у Дубровнику постојала слава Богиша, везана за култ св. Петра Богишара (а св. Петар је имењак Перунов) (2); освећену биљаку на Спасовдан народ разноси по кућама ради заштите од грома (3).

Скоро пола века након објављивања студије Иваново о култу громовника код Јужних Словена, на ту тему се код Срба појавила и расправа Миленка Филиповића *Трагови Перунова култа код Јужних Словена* (први пут у Сарајеву 1948, прештампано у Београду 1986). Филиповић полази од афирмативног става: “Питање се уопште више не поставља, после студије Ј. Иваново, да ли су Јужни Словени знали за Перуна: у то се више не може сумњати” (Филиповић 1986: 71). Све што потом следи, представља понављање аргумената у прилог постојања Перунова култа у јужнословенским земљама, који су већ наведени код Иваново. Велику пажњу у своме раду Филиповић посвећује биљци перуници, сматрајући да је била несумњиво везана за култ Перуна. Додуше, он уноси извесну резерву, да можда назив перунике долази од карактеристичних дугачких листова у облику пера, поготову што рогожари на Косову једну врсту шевара (*Sparganium ramosum*) називају *перуника*, а по њеним перастим листовима. Међутим, кључна је чињеница за Филиповића да се у Дубровнику и његовој околини та иста биљка назива *богиша*, тј. “божји цвет”. Затим о перуници следе подаци које је раније изнео С. Тојановић у поменутом раду. М. Филиповић додаје, да се у Срему, перуника сматра за свету биљку, па се њоме ките иконе.

У тражењу митолошких обележаја перунике, Филиповић указује да се у пољском језику ова биљка назива *лелија*, што је по њему врло слично рефрени из обредних песама “лељо” и “љељо”. Овде он прави очигледну грешку, јер у пољском, као и руском, називи *лелија*, *лелеја* *лилија* представљају позајмице из немачког *lilie - die blaue lilie* и *die himmelslilie*, а код Немаца то је позајмица из латинског – *lilium*. На то упућује и један од назива код Руса за перунику - *ир немецкая* (уп. Анненков 1878: 178).

У свом осврту на студију Филиповића о Перуновом култу код Јужних Словена, П. Ж. Петровић указује, да та студија није никакво напредовање у односу на ранији текст Иваново, “јер писац није показао готово никакве ‘нове доказе’, а уколико их је показао, да их није довољно критички проучио и искористио, па му је зато ‘поздана грађа’ остала и даље непоздана, а његови ‘вероватни остаци и успомене’ су сасвим наивни и сумњиви” (Петровић П. 1952: 373).

П. Петровић оспорава и исказане тврдње да је перуника везана за бога Перуна, зато што о томе не постоје никакве индикације о верском односу између те биљке и поменутог бога. Осим тога, он наводи и податак, да код Јужних Словена није ретка појава да се перуником *ките гробови или да се она сади на гробљу*. То може указивати на њену везу за култ покојника, који је старији од култа Перуна. Такође, истиче аутор, то што се перуником ките иконе у Срему, није од значаја за сам култ Перуна. Када би се њоме китила само икона св. Илије, онда би то био знак да постоји веза између ове биљке и Перуна (ако се узме да је св. Илија његова замена).

П. Петровић је и писац одреднице *Богиша* у Српском митолошком речнику (СМР 1970: 26-27). Уз народне називе за ову биљку – *богиша*, *цвет небески*, *перуника*, он уводи и назив *чуваркућа*, који у писаним изворима није посведочен међу називима биљке *Iris germanica*. То је сасвим друга биљка - *Sempervivum tectorum*. Она се држи на крововима кућа и, према широко заступљеном народном веровању – штити дом од удара грома. У Словенији (Крог, Прекмурје) позната је као *cvetje perinovo* (Barlè 1936: 207) где је у називу сачувана словенска

ознака за гром и муњу *перун*; уп. словен. *perün* *бије*; рус. *Моего мужа перун забил* (СРНГ 1991/26: 294).

Најновији осврт на перунику дала је у свом раду Сузана Марјанић, која је врло детаљно и објективно прикупила и систематизовала податке, углавном из хрватских крајева. Она доноси низ народних назива ове биљке, од најстаријих помена до данас, као и опис њене улоге у обредном понашању. Посебно је занимљиво у њеном раду наведено казивање Бруне Лукин са Силбе (у запису Марка Лукина): “У старо доба за перунику у нас су знали рећи **koludrica**, а та ријеч *koludrica* је од ријечи *kaludERICA*, часна сестра. (...) **Niko nije držao da je to neko cvijeće**. Sada je zovu perunika. Kad sam došla u Zagreb, saznala sam da se zove perunika. Poslije smo ih mi mladi uveli u vrtove, a starima je to divlje raslo. **To je bilo divlje cvijeće koje nisu koristili**. Koliko ja znam, bilo ih je samo u jednoj boji, lila” (Marjanić 2011: 119). Овом сведочењу могао бих придодати своје. Када сам ја живео као дете у источној Србији (близу града Сврљига), перунику су звали **ружа**. За њу нико није марио. Расла је и цветала на међама у виноградима, према мом памћењу, у плавој боји. Ако ју је било у вртovima, онда је расла поред потова, где су је стално сузбијали, да се превише не шири и не заузима користан простор. Када сам дошао у Београд сазнао сам да се зове перуника. Назив *ружа* (*ружица*, *зечја ружица*) познат је и у околини Ниша (Симоновић 1959: 247), али и у Истри (Либурнија) – *plava ruoža/roža* (Marjanić 2001: 112), и код Бугара – *ружа*, *магарешка ружа*, *сиња ружа* (ЕБНМ 1999: 306). Ова два сведочанства, која међусобно кореспондирају, могу бити од ширег значаја за сагледавање односа људи према овој биљци. Реч је о подацима са периферије јужнословенског простора, која по правилу, боље чува старије стање језика и народне културе (иновације иду, како су запазили филолози, из центра према периферији).

И у многим другим публикацијама веза између Перуна и перунике прихвата се без икакве сумње или критичности. Аутори Бугарског етимолошког речника назив *перуника* сматрају прасловенским дијалектизмом, изведеним из **perunъ* “гром”, али не објашњавају о каквој вези је реч (уп. БЕР 1999/V: 181-182).

Називи многих биљака изведени су од неких њихових доминантних или јасно уочљивих карактеристика, уз помоћ суфикса – (*i*)*ka*: *белоперка*, *бескорка*, *бодика*, *власика*, *грмика*, *жутелинка*, *звонарка*, *зеленика*, *иглинка*, *лозика*, *оштрика*, *танкорепка*, итд. У неким називима уочава се проширење коренске морфеме формантом – *ип*: *буцуника*, *жабочунка*, *кађунка*, *павунка*, *пампунка*, *ромунка* (уп. индекс назива биљака у Симоновићевом речнику). Овакав облик лексичког образовања врло је продуктиван у формирању личних имена људи, што је видљиво у бугарским и српским именословима: *Балунка*, *Благунка*, *Братунка*, *Владунка*, *Горунка*, *Драгунка*, *Златунка*, *Милунка*, *Павунка*, *Петрунка*, *Радунка*, *Спасунка*, итд. (уп. Заимов 1994). По свој прилици, и назив *перуника* је формиран по том моделу (*per-un-ika*), јер ова биљка има положено подземно стабло и дуге перасте листове, који се не суше и не вену све до зиме. У време цветања, које траје кратко, отвара се на дугој дршци велики и нежан цвет, коме претходи издужени пупољак, што асоцира на преслицу, па отуда и један од назива за ову биљку код Бугара – *хурка* (Геров 1901/IV: 24). И неке друге “перасте” биљке имају називе по том обележју, па се не доводе у везу са богом Перуном, као што су: *перика* (*Agropyrum repens*), *пернатка* (*Caulalis daukoides*), *перо-*

главка (*Tremastelma palaestinum*), пероњика, пероница, перуник (*Cyperus longus*), перушица (*Ajuga chamaepitys*), перушина (*Salvia officinalis*), перуника гомољаста (*Hermodactylus tuberosus*) (уп. Симоновић 1959: 633). *Перо, перје* (рус. *перѐ*), је општесловенски назив, којим се, поред осталог, означавају дугачки листови код биљака, нарочито код лука, барске биљке – шевара (рус. *камьш*) (уп. СРНГ 1991/26: 298), у Метохији – кукуруза (Букумирић 2012: 417).

Да ли можда регионални назив – *богиша* (околина Дубровника), може скривати важну одлику ове биљке – њену посвећеност богу Перуну, као *summus deus*? Узгред, у говору Дубровника постоји израз за неслану храну *луд ко богиша* (*Ризот је био луд ко богиша*) – Бојанић, Тривунац 2002: 48. Вероватно да је он изведен из народне медицинске праксе да се деци, као врста седатива, када им ничу зуби, давао ризом ове биљке да га жваћу (уп. ЛБС 1989: 324). Појединим истраживачима овај назив је био од пресудног значења, па су га без обзира на његову уско регионалну распрострањеност, стављали на прво место. Треба напоменути да *богиша* није само *Iris germanica* већ и *Iris xiphoides* (*богиша цариградска*), али и *Lilium candidum* – *богишка бијела*, која се, поред осталог, назива и *богородичино цвијеће*. У Симоновићевом речнику има око тридесетак назива биљака које у основи имају бог: *божања, божје очи, божја брада, божја плахта, божје дрво, божје сузице, божји цвет*, итд. Код Руса постоје називи биљака *богун, богунник* (*Ledum palustre*), *богуљник* (СРНГ 1968/III: 54), или *богошник* (*Sorbus torminalis*), који нису ни у каквој вези са биљком богишом. Треба напоменути да се код Руса и Белоруса називом *боги* означавају и иконе, па отуда и назив *набожник* за извезени пешкир којим су покриване.

Перуника и култ покојника

То што се биљка перуника појављује у обредном понашању у време празника пролећног циклуса календарских обичаја, није ништа необично. Она иначе цвета око Ускрса или Спасовдана (“Око Ускрса процветају богише” – Бојанић, Тривунац 2002: 48). У том периоду на Балкану је био широко распрострањен обичај колективне посете гробљима и одавање поште покојницима, који је називан *Rosalia, Rusalia, Rosa* (уп. Агапкина 2002: 348-372; Троица 2013: 8-187). У северној Грчкој то је био седмодневни празник у првој декади маја (што је врло близу празнику св. Петра Богишара у Дубровнику). Код Срба у Војводини, као и у околини Будимпеште, празник око Ускрса, када се колективно посећивало гробље и одавала пошта покојницима, називан је *Ружичара* (северни Банат), или *Ружичало* (Бачка и Срем). То је могао бити други дан Ускрса (северни Банат), трећи дан Ускрса (јужни Банат), или пак, други дан Малог ускрса (пада у недељу после Ускрса). Занимљив је податак, да су се у неким селима на Фрушкој гори, после посете гробовима својих покојника, жене окупљале на једном месту у гробљу, где су се заједно гостиле са свештеником “За покој душе мртвима, а нама за здравље”. У неким селима Баната, свештеник је из гробља изводио жене у колу, певајући одређену песму (Босић 1996: 273). Код других Словена ови обреди су обично падали у Русалној недељи, која је најчешће била Тројичка недеља, у неким крајевима је обележавана и две недеље пре Тројице, а ретко је она била на средини Педесетнице, тј. између Ускрса и Тројице. На

северозападу Украјине (Волињска област) у Русалној недељи (овде је то недеља пред Тројицама), било је забрањено да се крече куће, да се не би натруниле очи покојницима. Такође, у то време, људи су ишли у поље, и газећи по житу позивали своје умрле рођаке, који су им се, према веровању, могли јавити у виду русалки (Агапкина 2002: 353).

Назив овог обичаја (*Русалија, Роса, Ружичало* и сл.) указује да је један од главних елемената у исказивању поштовања према покојницима, било ношење и кићење гробова *ружама*. По свој прилици, то није чињено ружама у данашњем значењу те речи (*Rosa*), већ претежно *перуникама* (*Iris*), или другим цвећем које се такође називало *ружа* (у Ботаничком речнику Симоновића наведено је низ различитих биљака са називом *ружа*). Уп. стихове из народне песме: “*Na persi su rožce tri. Prva je lelija/ Druga je gotraža/ Tretja je rožmarin*” (Lobor; Kotarski 1918: 18). Да су перуника и ружа у XIX веку у Србији били синоними, показује и формулативни израз, који је Вук унео међу своје пословице: “Уз пут, Ружо, низ пут, Перунико!”, а у значењу “нек иде куд хоће” (Караџић 1987: 296).

До сада је много пута указивано на народну представу да су од Ускрса до Тројице (или у близини тих празника) “распуштене душе”, тј. оне се у том периоду времена налазе близу својих ранијих станишта на земљи. Описана је и пракса да се на Тројице, када се душе умрлих враћају у свој свет, у црквама, на гробљима, домовима, носе орахове гранчице. Поставља се питање, да ли у овој ускршње-троичком култу постоји опозиција *ружа* (перуника и друго цвеће)/ *орак* (зова, пелин), преводљива у опозицију *слатко/горко*. “Слатким” (ружама) су душе дочекиване, а “горким” (орахом и горким травама) теране, да не би остале дуже на земљи од предвиђеног времена.

Да је перуника била део култа мртвих говори податак да су у јужној Србији (Репања Бара близу Лесковца), мртваца обавезно китили цветом перунике (Ђорђевић Д. 1985: 111). У Македонији, она је сађена на гробовима и сматрана цвећем за мртве: “Цвеће на мртвите го рачунаат тоа – перуника” (Вражиновски 1998: 222). И у западној Босни (Дуванско поље), перуника (под називом *зумбак*), сади се око куће, али и на гробовима (Филиповић 1967: 327).

Перуника – атрибут оног света

Везу перунике са хтонским светом открива и круг бугарских народних песама, које могу имати и обележје “космичке свадбе”. Марко прикупи сватове и одлази на далеко, да с друге стране Белог мора (у Латина), доведе себи невесту. Када сватови дођу до обале тога мора, оно пресушило, а његово дно је прекрила расцветала плава перуника: “(...) ка стигнаа до Белото море,/ Бело море сухо пресъхнало /пресъхнало, сух песок станало,/ из песока *модра перуника*./ Си сватове по китка бераха /Марко бере и две и три китки,/ първа бере за първо си либе,/ втора бере за мила шурнайка, / трета бере за мила бълдъза./ Ка стигнаха на момини двори,/Марко дава и две и три китки /бързо са си Латина тъкмили,/ и тръгнала за Маркови двори” (БЮЕ 1971: 525-526). Три букета перунике су и једини дар који Марко даје у девојачкој кући (невести, жени њеног брата и свастиси), који као да уклањају све могуће препреке које сватовима могу стајати док не одведу девојку. При повратку кући, када су сватови стигли до обале Белог мора, нема више сувог

пута преко мора, нити перунике: “Бело море од брег до брег бие”. Тада се откривају елементи “космичке свадбе” – невеста пренесе преко мора сватове на гајтан, а младожењу тако што га стави себи у недра (као звезда преко неба).

Такође и у кругу песама са мотивом “девојка удављеница”, показује се веза перунике са светом мртвих: када вода избаци удављену девојку на обалу, од ње изникне перуника. Овај мотив је скривен и у једној српској песми са Косова, где се девојка упозорава изразом “Перунико, девојко”, да не иде по брегу, јер ће пасти. На то она одговара да ће радије пасти и умрети (тј. постати “перуника”), него се удати за Турчина: “Перунико девојко,/Не шетај се по брегу,/ Брег се рони, ће паднеш./ - Ако паднем, да умрем,/Боље м’ пасти, умрети,/Да не узмем Турчина (...)” (Јстребов 1889: 157).

Још једна бугарска песма (балада), о отмици девојке по имену *Перуника*, може носити скривено митолошко значење. Јунак Негрица војвода убија девет синова у мајке, која их је сама очувала, снахе одводи у ропство, а једину кћер Перунику узима за жену. Мајка умоли Бога да јој даде “дете ненадано, ни знаено, ни богу казано” и даје му име Марко. Када Марко одрасте одлази у двор Негрице војводе, тамо пирује с њим, па када се овај напије, он му отсече главу и одводи своју сестру Перунику кући. Када се сретне с мајком, оне се загрле и обе умру (БЮЕ 1971: 368-369). Може се рећи да Негрица војвода припада змајоликим јунацима, као и Црни Арапин у другим епским песмама. Само његово име се асоцира са “црн” (бут. *негър* “црнац”). У песми се не помиње да он има порода са Перуником, исто као и у бајци, када змај отме девојку, он по правилу, нема са њом деце. Дете Марко настаје на чудесан начин, као дар бога, чија се улога своди на то да убије отмичара и врати своју сестру Перунику кући. У описаном догађају, Перуника има пасивну улогу – она је насилно одведена у двор Негрице војводе, који има елементе хтонског света. Када је поново враћена у овај свет, она више није ни девојка, ни жена и не припада ниједном свету. Зато је једино решење њена смрт. А пошто није остварила своју улогу жене и превремено умрла, онда она може имати исти статус као девојка удављеница, из чијег тела на обали реке изникне перуника. То може бити и основни мотив зашто она носи име Перуника у овој балади.

Ова песма има и неке елементе “основног мита” (у реконструкцији В.В. Иванова и В.Н. Топорова; уп. Иванов, Топоров 1974: 75-164). Сукоб два, једино активна јунака у песми – Негрице војводе и Марка, може се тумачити и као сукоб змајоликог хтонског бога (Волоса) и Громовника, зато што је змајолики бог отео његову сестру (и лишио је потомства, што је учинио и са његовом браћом и њиховим женама). Сукоб се завршава “резањем” противника и ослобађањем сестре. Њена накнадна смрт, као и смрт мајке, производ су поетичких принципа на којима се граде народне баладе. Ако би се песма тумачила у оваквом митолошком кључу, насилно одведена Перуника представља замену за Громовникову жену, која након прогонства постаје господарица онога света (тј. *Мокоши*). У сваком случају, назив “перуника”, био он везан за биљку или за девојку, симболизује женски принцип, и као такав, не би се могао везивати за бога Перуна.

Перуника је биљка која се употребљава и у магијске сврхе, а ради решавања женидбено-уладбених проблема. Према веровању из Бугарске, девојка може китцом перунике омађијати момка, да иде “као слеп” за њом. Довољно је да он

узме од ње китицу овог цвећа и да је стави под појас или на капу, уп. песму: “(...) Мене мома омагњоса,/ Омагњоса, та омая,/ С’ росна китка, перунишка;/ Та ми мома додражала,/ Додражала, умилела” (Маринов 1994: 108). Понекад су момци отимали од девојака перунике које су оне држале у рукама у време пролећних празничних скупова, у чему се може видети да овај цвет представља замену за девојку, или можда још уже – да симболизује њен полни орган (што се одразило и у савременој анегдоти, наведеној у поменутом раду С. Марјанић).

Закључне напомене

Преиспитивањем вишедеценијски увреженог схватања да поједини називи биљке перунике, као и њена улога у обредном понашању указују на трагове Перуновог култа код Јужних Словена, показано је да за таква схватања нема поуздане основе. Најчешћа мотивација у формирању назива за ову биљку потиче од њених доминантних перастих и при врху шпицастих листова (*перуника*, *мачица*, *сабљица*, *ножан*). Један од њених старих назива (познат у Истри, источној Србији и Бугарској) јесте *ружа*, који указује да је она класификована у категорију “цвеће” (супротно “трави”), пошто је евидентирано више десетина разних цветајућих биљака које се називају “ружа”. Овај назив, као и посведочена обредна пракса, указују на улогу ове биљке у ускршње-тројичком обредном комплексу посвећеном покојницима (*Rusalia*, *Rosalia*, срп. *Ружичало*). И ван овог комплекса запажа се улога ове биљке у посмртним обичајима (њоме се ките покојници, сади се на гробљу, њено нецветање у башти тумачи се као најавна смрти неког укућанина у тој години). У прилог овоме иде и етиолошко предање да је настала из тела утопљенице које је избацила вода на обалу.

Пошто је култ мртвих у блиској вези са култом родности и плодности, тиме се може и објаснити улога перунике у календарској обредности (уноси се у стаје и торове ради плодности стоке, односи на њиве ради повећања и заштите берићета), као и у свадбеној проблематици (њоме се ките или је носе девојке и младе невесте на празницима; момци је отимају жељеној девојци из руку; китица перунике, добијена од девојке, може “омађијати” момка). Улога перунике у женидбено-удадбеној проблематици дошла је до изражаја у неким бугарским песмама, где има улогу медијатора између овог и оног света (њоме је обрасло исушено дно мора преко кога сватови одлазе по девојку у туђи свет). И, на крају, према сижеу бугарске песме, девојку Перунику отима змајолики јунак – са њим се бори њен “богом дани” брат, који убија противника (одреже му главу), ослобађа сестру и одводи је мајци. При сусрету оне обе умиру. Тако Перуника, као превремена покојница, остаје на граници овог и оног света (као и удављеница из чијег тела израста биљка перуника).

Перуника симболизује женски прицип (расте у виду “огњишта”, без диференцираног усправног стабла, и на њој се отвара велики цвет, који траје кратко). Цвета у ускршње-тројичком периоду и код Јужних Словена је уклопљена у обреде везане за поштовање покојника, као и за култ родности и плодности.

Литература

- Агапкина 2002 – Агапкина Т. А. *Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл*, Москва 2002.
- Анненков 1878 – Анненков Н. *Ботанический словарь. Справочная книга*, Санкт-Петербург 1878.
- БЕР 1999 – *Български етимологичен речник*, т. V, отг. Ред. И. Дуриданов, София 1999.
- Бојанић, Тривунац 2002 – Бојанић Б., Тривунац Р. *Рјечник дубровачког говора // Српски дијалектолошки зборник XLIX*, САНУ, Београд 2002.
- Босић 1996 – Босић М. *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Нови Сад – Сремска Митровица 1996.
- Букумирић 2012 – Букумирић М. *Речник говора северне Метохије*, Институт за српски језик САНУ, Београд 2012.
- БЮЕ 1971– *Български юнашки епос // Сборник за народни умотворения и народопис*, кн. LIII, София 1971.
- Вражиновски 1998 – Вражиновски Т. *Народна митологија на Македонците*, кн. II, Скопје-Прилеп 1998.
- Геров 1901 (1977) – Геров Н. *Речник на българския език*, част четвърта. Издание под ред. на Т. Панчев, Пловдив 1901 (фототипно издание, София 1977).
- Даль 1881 – Даль В. *Толковый словарь великорусского языка*, т. II, Санкт-Петербург-Москва 1881.
- Ђорђевић Д. 1985 – Ђорђевић Д. М. *Живот и обичаји народни у лесковачком крају*, Библиотека Народног музеја у Лесковцу, књ. 35, Лесковац 1985.
- ЕБНМ 1999 – С. Папазян-Таниелян, *Перуника // Енциклопедия на българска народна медицина*. Съст. М. Георгиев, София 1999, стр. 306–307.
- Заимов 1994 – Заимов Й. *Български именник*. Второ фототипно издание, София 1994.
- Иванов 1904 – Иванов Й. *Култ Перуна у южных славян // Известия Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук*, т. VIII, Санкт-Петербург 1904 (Отдельный оттиск), стр. 140–174.
- Иванов, Топоров 1974 – Иванов В. В., Топоров В. Н. *Исследования в области славянских древностей*, Москва 1974.
- Караџић 1986 – Караџић В. С. *Српски рјечник (1852) // Сабрана дела Вука Караџића XI/1-2*, Београд 1986.
- Караџић 1987 – Караџић В. С. *Српске народне пословице*, приредио М. Пантић / Сабрана дела Вука Караџића IX, Београд 1987.
- ЛБС 1989 – *Лековите билке СР Србије*, уредник М. Р. Сарић, САНУ, Посебна издања, књ. DXCVIII, Београд 1989.
- Маринов 1994 – Маринов Д. *Народна вяра и религиозни народни обичаи*. Второ фототипно издание, София 1994.
- Петровић 1952 – Петровић П. Ж. *О Перунову култу код Јужних Словена // Гласник Етнографског института САН*, књ. I/1-2, Београд 1952, стр. 373–380.
- Симоновић 1959 – Симоновић Д. *Ботанички речник научних и народних имена биљака са именима на руском, енглеском, немачком и француском језику*, САНУ, Посебна издања, књ. CCCXVIII, Београд 1959.

- СМР 1970 – Кулишић Ш., Петровић П. Ж., Пантелић Н. *Српски митолошки речник*, Београд 1970, стр. 26–27.
- СРНГ 1968, 1991 – *Словарь русских народных говоров*, вып. 3 (1968) и вып. 26 (1991), Ленинград.
- Троица 2013 – *Троица. Rusalii. Певтѣкоотѣ. Rrëshajët... К мотиву зеленого в балканском спектре (Материалы круглого стола 17 апреля 2012 года)*, Институт славяноведения РАН, Москва 2013.
- Тројановић 1911 (1983) – Тројановић С. *Главни српски жртвени обичаји*, “Просвета”, Београд 1983, стр. 109–117.
- Филиповић 1948 (1967) – Филиповић М. С. *Различита етнолошка грађа // Српски етнографски зборник*, књ. LXXX, Београд 1967.
- Филиповић 1986 – Филиповић М. С. *Трагови Перуновог култа код Јужних Словена // Трачки коњаник. Студије из духовне културе*, “Просвета”, Београд 1986, стр. 70–97.
- Чажкановић 1994 – Чажкановић В. *Речник српских народних веровања о биљкама // Сабрана дела из српске религије и митологије*, књ. IV, Београд 1994, стр. 30–31.
- Јстребов 1889 – Јстребов И. С.. *Обычаи и песни турецких сербов*, второе издание, Санкт-Петербург 1889.
- Barlè 1939 – Barlè J. *Prinosi slovenskim nazivima bilja // Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XXX/2, Zagreb 1936, str. 181–228, knj. XXXI/1, Zagreb 1937, str. 169–292.
- Bogdan-Bijelić 1918 – Bogdan-Bijelic P. *Koledar (Konavli u Dalmaciji) // Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XXIII, Zagreb 1918, str. 317–320.
- Kotarski 1918 – Kotarski J. *Lobor. Narodni život i običaji // Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XXIII, Zagreb 1918, str. 11–63.
- Marjanić 2011 – Marjanić S. *Mitološka i mitotvorna priča o poveznici perunika – Perun // Perunovo koplje*, Ljubljana 2011. *Studia mythologica Slavica – supplementa. Supplementum 4*, str. 109–129.

German Iris – The Flower from the Heavenly or Chthonian World?

Ljubinko Radenković

For more than a century, scholars of Slavic mythology have adopted the assumption connecting the German iris (*Iris germanica*) plant and the cult of the god Perun. The motivation for this connection was mainly found in two (of several dozen) South Slavic names for this plant *perunika* and *bogiša*, as well as certain calendar customs where it is used. Among other things, this paper considers the main arguments of the advocates of this thesis. Based on the presented less-known facts about the role of this plant in the folklore of the South Slavic peoples, the author concludes that there are no grounds for linking the plant to the cult of Perun, the god of thunder. The motivation for the name *perunika* comes from its dominant feather-like (*perasti*) leaves, the name *bogiša* (*bog*, Eng. god) is only one of the narrowly local names (from the vicinity of Dubrovnik).

A series of ethnographic facts support the thesis that the German iris is linked to the transcendent world according to mythical representations of the South Slavs: the deceased were adorned with this plant prior to their burial, it was planted in cemeteries, it held an important place in the annual commemoration ceremonies (widespread in the Balkans is the custom of collective visits to cemeteries and paying tribute to the deceased, called *Rosalia*, *Rusalia*, *Rosa*, celebrated after Easter, which is also when the German iris blooms); according to legend, it was created from the body of a drowned girl who was washed up onto the shore.

Certain Bulgarian folk poems indicate a link between the German iris and the chthonian world: 1) while fetching the bride into another world, the wedding party crossed a dried up sea covered by blooming German irises; 2) the dragon-line brute kills all the sons raised by a single mother, and marries her only daughter, called “Perunika”, who is later freed by her new-born brother, killing the brute.